

POMOGÁTS BÉLA

Reményik Sándor és Babits Mihály

Babits Mihály gazdag munkásságának vizsgálata során viszonylag kevés szó esett arról, hogy a költőt milyen tartalmas kapcsolatok fűzték a trianoni döntés után kibontakozó erdélyi magyar irodalomhoz és ennek keretében Reményik Sándor költészetéhez, illetve arról, hogy a Nyugat irodalmát, legalábbis kezdetben, nem minden ellenzés nélkül figyelő és kommentáló Reményik milyen odaadást tanúsított Babits költésze iránt. A két költőt megfontolásra érdemes eszmei kapcsolatok fűzték össze, annak ellenére, hogy világképük, politikai nézeteik természetesen erősen eltértek egymástól. Babits a magyar liberális, Reményik a magyar konzervatív tradíciók örököse és képviselője volt, mindemellett az előbbi költő munkásságától sem voltak idegenek a konzervatív eszmék és az utóbbi sem zárkózott el a liberális felfogás elől. Ebben a tekintetben mindketten annak a hagyományos liberális konzervativizmusnak voltak az örökösei, amely a magyar 19. század gondolkodását jellemezte, és amelyet az első világháborút követő eszmei kihívások, érkezőnek ezek akár a jobb-, akár a baloldalról, meghaladottnak nyilvánítottak és elutasítottak. Ez a liberális konzervativizmus különben a két világháború közötti magyar (és erdélyi magyar) szellemi élet meghatározó felfogása volt: ezt képviselték olyan intézmények, mint a Magyar Szemle és a forradalmak utáni Nyugat, illetve az Erdélyi Helikon és maga a marosvécsi íróközösség, valamint olyan vezető értelmiségiek, mint Magyarországon Szekefű Gyula, Márai Sándor és természetesen Babits Mihály, Erdélyben pedig Bánffy Miklós, Kuncz Aladár, Makkai Sándor és természetesen Reményik Sándor. Hangsúlyeltolódások voltak találhatók közöttük, így Babits eszmei panorámájában mindig fontos helyet töltött be a radikális eszméket képviselő korai Nyugat vagy éppen Ady Endre és Jászi Oszkár munkássága, Reményik orientációjában pedig az a liberális konzervativizmus, amelyet Tisza István és az általa irányított Magyar Figyelő képviselt, és ahogy Babits idegenkedett ezektől, Reményik is idegenkedett a forradalmi Adytól és a korai Nyugattól.

Mindenesetre a húszas évektől kezdve a liberális konzervativizmus két (korábban egymással szögesen szembenálló) eszmeisége és hagyománya között, a mindinkább erőteljes antiliberális kihívások hatására, létrejött valamiféle kiegyenlítődés, és ennek keretében, természetesen fenntartva korábbi eszmei-politikai kötődéseiket, a budapesti és a kolozsvári költő igen közel került egymáshoz és mindig megbecsüléssel nyilatkozott egymás munkájáról. Olyan személyes értelmű, a költői személyiség eszmei pozícióját mutató írások jelezték mindezt, mint Babits esetében az 1925-ben keltezett *Új klasszicizmus felé*, az 1928-as *Az írástudók árulása*, az 1930-as *Ezüstkor*, az 1933-as *A halhatatlanság halála* és az 1934-es *Nemzet és Európa* című nagy esszék, Reményik esetében pedig az 1923-ban írott *Gondolatok a költészetéről*, az 1935-ös „*Társadalmi funkció*” és az ugyanebben az esztendőben született *Erdélyi politikánk és erdélyi irodalmunk* című tanulmányok. Ezeknek

az írásoknak a szellemisége, értékrendje és irodalomértelmezése között alapvető rokonságot találunk. Reményik Sándor nem egyszer szinte ugyanazokat a gondolatokat szólataltja meg, ugyanazt az érvelési rendszert használja, amelyet Babits. A két költő világképe, gondolkodása között a két világháború közötti évtizedekben már lényegi hasonlóságok találhatóak, ahogy hasonló eszmeiséget és nemzeti, illetve kulturális stratégiát követett a budapesti Nyugat és a kolozsvári Erdélyi Helikon. Reményikre kétségtelenül ösztönző hatással voltak Babits Mihály költeményei és tanulmányai, és ahogy látni fogjuk, a budapesti költő is jóleső érzéssel: az „eszmetárs” iránt érzett tisztelettel és barátsággal nyugtázta a kolozsvári költő érdeklődését és szolidaritását. Ez a rokonszenv természetesen az erdélyi magyar irodalom életének alakulására is hatott: a Nyugat táborában indult Kuncz Aladár mellett éppen Reményik Sándor volt az, aki az Erdélyi Helikon körül gyülekező irodalmi tábort összekötötte a budapesti műhellyel és ennek íróival.

Reményik Sándor korán megismerte és nyomban méltányolta azt a szellemiséget, amelyet Babits Mihály műveiben talált, s eltérően attól a véleményétől, amelyet például Ady Endre (és általában a korai Nyugat) munkásságáról alkotott, lényegében kedvezően ítélte meg ezt a szellemiséget. Babits *Herceg, hátha megjön a tél is!* című verseskötvének második, 1918-as kiadásáról az Erdélyi Szemlében közölt ismertetésében a következők olvashatók: „A forradalommal indult, de forradalmár társaitól éles megkülönböztető jegyek választották már akkor el. *Így erős és határozott intellektuális iránya, bizonyos hűvös tartózkodás érzéseinek válogatatlan piacra vetésével szemben, nagy formakészége és vonzalma az antik versformák s klasszikus témák felé.* Ezzel kapcsolatban megvolt s ma fokozottabban él benne *az áhítatos tisztelet a magyar irodalmi múlt iránt.* A forradalmár nemzedék általános pszichológiája nálunk is, mint mindenütt a világon, az volt, hogy *önmagát, a jelent istenítette,* a múlttal, a hagyománnyal, még ha nem is helyezkedett szembe, elment mellette részvétlenül és értetlenül. *Babits lelke legmagasabb föllendüléseivel visszahajlott a magyar klasszikusokhoz, azok közt éppen Arany Jánoshoz.* Lelke »új olajával« »régii lángot« akart szítani, azaz örök lángot. A forradalommal indult Babits, de kinőtt belőle, fölibe nőtt, *mert forradalmibb volt nála.* Ez pedig azt jelenti, hogy *egyetemesebb gondolkodású volt.*”¹

Babits korai költészete, miként ezt a szóban forgó kötet, például *Esti kérdés, Szimbólumok* vagy *Új leoninusok* című versei is tanúsítják, az „örök elégedetlenség” erkölcsi igényességről tanúskodó érzését fejezte ki, ez nagyon is egybevágott azzal, amit a fiatal Reményik Sándor vallott. „Nem az az igazi forradalmár-lélek – olvasom tovább a verseskötet ismertetését –, aki egy irányra, egy tanra, egy formára, egy stílusra, egy korszakra, egy hitre vagy egy zászlóra esküszik, s elátkoz minden egyebet, nem is a progresszivitás, a »haladás« szelleme, nem is a radikalizmus az igazi forradalmi szellem. *Az igazi forradalmi szellem a mélységes és örökös elégedetlenség szelleme.* Aki mindig tud elégedetlen is lenni az élet s az irodalom jelenségeivel szemben, *bármilyen természetűek* is azok, akik mindig boncol, mindig kritizál, mert mindig szebbet s jobbat kíván a meglevőnél, akikben olt-hatatlan a vágy, mert mindig ég benne az ideál, aki pesszimista, mert meglátja a hibákat, bajokat *jobbra is, balra is, visszafelé, ám előre is,* az az igazi forradalmár, *mert az élet s a létező valóság ellen lázad. Ily értelemben idealizmus, pesszimizmus és forradalmiság*

¹ Erdélyi Szemle 1918. 24. sz. 54–57. kötetben: Kézszerítés. Írók, művek, viták. Sajtó alá rendezte Dávid Gyula. 2007. Kolozsvár-Budapest, 65–66.

egy és ugyanaz. Babits leglényegesebb lelki tulajdonsága az, hogy *mélységesen elégedetlen szellem, tehát idealista, pesszimista és forradalmár.*”

Hasonlóképpen adott kedvező ítéletének hangot Reményik a budapesti költő 1920-ban megjelent *Nyugtalanság völgye* című verseskötetének bemutatása során, ezúttal a költőtárs tragikus magányosság-érzésének jogosultságára mutatott rá.² Ebben bizonyára saját lelkiállapotának rokonára ismert, jóllehet budapesti társának szorongató érzését abból vezette le, hogy szerinte csalódnia kellett a vele egy táborba tartozó társaiban. „Babits hangja – olvassuk itt – ma rokontalan hang. Egyedül, izoláltan áll és él a mai Magyarországon, a mai magyar költészetben. Közte és nemzete közt a meghasonlás mély szakadéka tátong – s hogy idáig jutottak, abban – nemcsak nemzete hibás. Az »emigránsok« táborával volt neki valami távoli lelki közössége, bár inkább *külső* közösség volt ez. Mert Babits őszintén, szíve egész háborgó kétségbeesésével volt pacifista és »nemzetközi«, nem pedig divatból, szereplési vágyból vagy cinikus nihilizmusból. Megszédült ő is új jelszavaktól – igaz, keserűen ki is ábrándult belőlük. Hitt ő is egy pillanatra egy gyönyörű, vértelen, egyetemes forradalomban, amely elsöpri a nemzeti és osztályellentéteket. Egy percre taposott ő is a megszentelt hagyományon, mert hallani vélte eljövendő csodák diadalkiáltását. Ezekben a csodákban őszintén – úgyis csak költő lelke hihet. És most romokon áll – összeomlott hittel, összetört lélekkel, a katasztrófától remegő idegekkel, és kelnek ajkán Vörösmarty *Vén cigányára* s az *Előszóra* emlékeztető hangok.”

Az itt követett gondolatmenet alkalmat adott arra, hogy a kolozsvári költő kifejtse véleményét abban a jellegzetesen huszadik századi eszmei vitában, amit a „nemzet” és az „emberiség” fogalmaival jelölhető világnézetek küzdelme okozott. Babits, miként ezt egész munkássága tanúsítja, az egyetemesség híve volt, ennek körében helyezte el a nemzetet, Reményik ellenkezőleg, nyilvánvalóan a maga trianoni és erdélyi tapasztalatai következtében, a nemzet fogalmát állította a saját világképének középpontjába. Ugyanakkor a megértés szándékával közeledett azokhoz a nézetekhez, amelyeket Babits műveiben talált, arra is törekedve, hogy a két: történelmileg egymással szembe került (vagy szembe fordított) eszmeiséget kimozdítsa abból a bipolaritásból, amelyet a mostoha történelmi események okoztak. „Babits tragikumuma volt – jelentette ki –, hogy egyszerre látta *mindenki igazát*. A csillagokra függesztett szemével megfeleledkezett azokról, akik egy árva mécs mellett sírnak, várnak, virrasztanak és imádkoznak. Pedig nem lehet mindenkit egyformán szeretni. *Nem lehet*. És az ember, ha költő is, akkor találja meg igazán önmagát, mikor megtalálja azt, aki legközelebb áll hozzá. És ha választani kell – pedig mindig választani kell –, akkor gondolkozás és habozás nélkül amellé áll.” Reményik határozottan állott a „nemzeti” eszme mellé, szavaiban ugyanakkor érezhető volt némi fájdalom, hogy az emberi „egyetemesség” eszméjét emiatt nem vállalhatja igazán, holott ez az eszme a legkevésbé sem volt idegen attól a keresztény lelkiségtől, amelyet őszintén megélt.

A harmadik Babitscsal foglalkozó írás az 1921-ben megjelent *Tímár Virgil fia* című kötetbe foglalt kisregényt és néhány elbeszélést mutatja be.³ A recenziens szeretettel beszél a kötet irodalmi értékeiről, különösen arra a hiteles képre hívja fel a figyelmet, amely az idős szerzetes-tanár egyéniségét és csalódottságát mutatja be. Babits empátiája köztudottan a pszichológiai elmélyülés remekét hozta létre, és Reményik Sándor igen elismerő

² A legújabb Babits-kötet. Pásztortűz 1921. I. köt. 248–250. Kötetben: Kézszerítés, 69–73.

³ Babits Mihály: Tímár Virgil fia. Pásztortűz 1922. 216–217.

szavakkal beszél erről az elbeszélő teljesítményről. Külön (és rá jellemző módon) méltatja az idős tanár személyiségében végbemenő folyamatot: az egyszerre fájdalmas és bölcs rezignáció szerepét. „Vergődve látja – olvassuk a könyvismertetést –, hogy csúszik ki keze alól a gyermek, akit a maga teremtményének tartott, hogy ütközik ki belőle a sok félelmes öröklött hajlam, amin neki nincs többé hatalma. És aztán a rezignáció, a megnyugvás: hátha ennek *így kellett* lennie, hátha annak a gyermeknek *ki kell* mennie a világba, hogy küzdjön, szenvedjen, vétkezzék, és harcokon, vergődéseken, csalódásokon át ismerje meg, mint Szent Ágoston, az igazságot, az Istent.” Ez a jellemzés, talán megkockáztatható, a méltó társat és családot nélkülöző Reményik vallomásaként is értelmezhető.

A könyvismertetés külön érdeme, hogy szóba hozza azt a néhány elbeszélést is, amely a regényt kiegészítette, így *A röpülő falu* című novellát, amely éppen azt a fájdalmat szóltatja meg egy mesészerű történet keretében, amely az Erdélyt jól ismerő (hiszen ifjúságának néhány emlékezetes esztendejét ott töltötte) Babitsot kerítette hatalmába az ország-rész elvesztése után. Az elbeszélésről a következők olvashatók. „Erdélyi történet, talán azért áll hozzánk olyan közel. Egy erdélyi menekült víziója, aki nem tud többé hazamenni a falujába, a szülőföldjére, de akinek utána megy a kiürített, megszállott falu. *Fölemeli* toronyostól, mindenestől a *gondolat*, a folyton oda visszatérő vágy. Az elbeszélés formája egészen fantasztikus, mesészerű, de annál erősebben teszi szemléletessé az alapgondolatot. A mesében pedig ott izzik, pompázik Babits poézisének egész hatalma.”⁴

Reményik Sándor Babits Mihály műveit bemutató és kommentáló írásai jól jelzik azt az ellentmondásokat sem nélkülöző, mindazonáltal nagyon becsülő és nem egy alkalommal a szeretetet is kifejező viszonyt, amelyet a kolozsvári költő épített ki nagynevű író-társával. Ennek a viszonynak a magyarázata, miként ezt írásom kezdetén jeleztem, a két író eszmei és morális pozíciójának rokonságában keresendő. Reményik Sándor irodalomfelfogása, az irodalom közéleti és nemzeti küldetéséről kialakított meggyőződése nem állott távol Babitsétól. *Karcolatok a modern poézisről* című 1918-as személyes hangú jegyzetében Reményik a magyar költészet egyféle „tisztulási folyamatáról” beszélt: „Ez a tisztulási, kristályosodási folyamat mintha már meg is indult volna, mintha már látnók itt-ott a nyomait... Ez a folyamat forradalmon és anarchián túl, megállapodott értékek világába vezet, mert kiemeli a törekvések zúrzavarából s érvényre juttatja azt a nagy elvet, mely szerint az irodalom nem az érzéki, hanem a szellemi embernek fegyverhordozója.”⁵ Egy esztendő múltán lejegyzett *Van-e erkölcsstelenség a művészetben?* című kis cikkét (amely a szerkesztőtárs Walter Gyula egyik írására reagált) pedig a következő kérdés és válasz zárta le: „Miben áll tehát a művész etikája? Abban, hogy tárgyát úgy válassza meg és úgy dolgozza fel, hogy az ne csak az érzékekre, hanem főképpen és elsősorban a *szellemre* has-

⁴ Babitsnak ez az elbeszélése először a *Vérző Magyarország* (Budapest, 1920, második kiadása: 1928) című antológiában (olyan írások között, mint Móricz Zsigmond: *Egy akol*, egy pásztor, Krúdy Gyula: *Az utolsó garabonciás*, Kosztolányi Dezső: *Égi jogász* című elbeszélése) jelent meg, második alkalommal a szóban forgó kötetben, harmadszor *A torony árnyéka* (1931) című kötetben, negyedszer az *Összegyűjtött novellák* (1938) című gyűjteményben, ötödször az általam szerkesztett *Querela Hungariae. Trianon és a magyar irodalom* (1996) című válogatásban került az olvasó elé. Van angol (*The flying Village. Hungaria*, London-Budapest, 1936) és német (*Das fliegende Dorf* (Ungarn 1941. 1. szám, 37–45.) fordítása is. A második világháború után (egészen 1996-ig) minden Babits-kiadványból ki kellett hagyni.

⁵ Kézszorítás i.m. 392.

son, ezáltal az élet fölé emeljen. [...] minél nyomorultabb az élet, annál megváltóbb hatalomként várjuk lelkünkbe a művészet világát. Annál művészebb, tehát annál erkölcsösebb lesz a műalkotás, minél inkább vállalja és valósítja ezt a megváltó szerepet. Erkölcstelennek pedig azt a műalkotást fogjuk mondani, amely csupán az érzéseket korbácsolja, s az alantas ösztönöket szítja fel, amely nem tisztító vihar és nem tisztító csönd.”⁶ Mindez nem állott messze Babits Mihály nézeteitől.

Azok a nézetek, amelyek révén a kolozsvári költő közel került Babits Mihály eszmeiségéhez különös jelentőséget kaptak az erdélyi magyar irodalom megítélésében. Meglehetősen közismert, hogy Babits milyen figyelemmel és jóindulattal közelítette meg ennek az irodalomnak a fejlődését: írástudóit és ezek műveit: a nemzeti irodalomnak azt az egységét kívánta ezzel érvényre juttatni, amelynek a trianoni határok ellenére, ezeken fölül emelkedve kellett, az ő meggyőződése szerint érvényesülnie. Egész sor tanulmányban, könyvismertetésben helyezte mérlegre a húszas években kibontakozó kisebbségi irodalmi kultúrát, a többi között 1930-ban *Európaiság és regionalizmus*, 1931-ben *Transsylvaniaizmus*, 1935-ben *Erdély* című nagyobb írásaiban vagy azokban a műelemzéseiben, amelyeket Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című memoárjának és Tamási Áron *Jégtörő Mátyás* című regényének szentelt. Különösen az elsőnek említett: az erdélyi irodalom különleges helyzetével és karakterével foglalkozó tanulmány volt, mondhatni, stratégiai jelentősége, és ezt a stratégiát lényegében Reményik is elfogadta, jóllehet, talán Babits nézeteitől eltérő módon, nagyobb szerepet adott annak, hogy az erdélyi irodalomnak mindenekelőtt az ott élő magyarság szellemiségét kell kifejeznie, helytálló készségét erősítenie. Talán Erdemes felidézni mind Babits, mind Reményik legfontosabb tételét.

A budapesti író *Európaiság és regionalizmus* című tanulmányában, amelyet az Erdélyi Helikon szerkesztését átvevő Kuncz Aladár kérésére juttatott el a folyóirat 1930-as évfolyamának első számába⁷, a következőkkel indította el gondolatmenetét: „A modern nacionalista életnézet, mely maga is egységes és mintegy nemzetközi áramlat – nem téveszthet meg senkit efelől: a soknyelvű Európában egyetlen és egységes szellem él. [...] Az »európai« rég egységes típus, és szinte máris egy nagy nemzet, ugyanazon neveléssel és hagyományokkal: s nemzeti kultúránk tulajdonképp mind csak ugyanazon kultúra egyes dialektusai. Ennek az egységes nagy kultúrnemzetnek tagja a magyar is. A mai magyar ember lelkivilága nagyjából azonos avval, amit európai lelkiségnek szokás nevezni; s irodalmunk legelső kezdeteitől fogva mindmáig Európa vallását hirdeti, s ezt az európai lelkiséget fejezi ki, melyet részben maga teremtett és munkált.” Végül pedig a következőket állapította meg: „mindig több lesz az olyan író, aki az egész Emberiség helyett csak egy nemzettel – vagy esetleg csak egy fajjal, egy népréteggel, egy társadalmi osztállyal szemben érzi magát felelősnek. S nem a régifajta nemzeti írókra gondolok itt, akiknek típusa nálunk egy Széchenyi vagy Vörösmarty vagy Petőfi. Bennük más felelősség élt: ők egy nemzetért érezték magukat felelősnek az Emberiség előtt. Ez bizonyosan nem regionalizmus, de regionalizmus a mai irodalom termésének 99 százaléka, mert az az egyetlen ambíció szülte, hogy egy nemzet, egy faj, egy népréteg vagy társadalmi osztály életéről, erkölcsi és gondolatvilágáról mennél hívebb és mennél immanensebb képet, leleplezést, valómást adjon. Ilyenformán az író, aki nem tud vagy nem mer fontosat mondani az Ember-

⁶ Uo. 398.

⁷ Erdélyi Helikon 1930. 3–6.

nek és az Emberről: mond legalább valami fontosat egy kisebb közösségnek, vagy egy kisebb közösségről.”

Azokról a kritikai írásokról beszélvén, amelyek Reményik Sándor Babits Mihály műveiről formált nézeteit mutatták be, már szó esett arról, hogy az irodalom „nemzeti” és „egyetemes” feladatait a két író nem azonos módon ítélte meg. Ez a nézetkülönbség megjelent az erdélyi magyar irodalom tennivalóinak megítélésében is. A kolozsvári költő természetesen erősebb hangsúlyt adott a kisebbségi irodalom nemzeti-nemzetiségi küldetésének, arra azonban ő is nyomatékosan figyelmeztetett, hogy ez a küldetés nem jelenthet politikai alávetettséget, illetve a politika (a politikus) szolgálatát. *Erdélyi politikánk és erdélyi irodalmunk* című, 1935-ben írott tanulmányában olvashatók a következők: „Együttérzünk és egyetértünk politikusainkkal és együtt kívánunk küzdeni velük a nemzethalál fenyegető árnyékában, de a *magunk sajátos módján*. Író és politikus között lehetséges az a helyzet, hogy nem törődnek egymással, lehetséges az az elvi álláspont, hogy egyik ne szóljon bele a másik dolgába. Sokáig vallottam én is ezt a felfogást. Talán a *strukturális* különbségek miatt. Ma azt vallom, hogy ez a *mi számunkra fényűző lehetetlenség*. Igenis, bele kell szólnunk egymás dolgába, de csak a teljes jóhiszeműség, a teljes komolyság és a teljes hozzáértés feltételével. Bírálja meg az író a politikust, ha tudja, de csak teljes politikai, társadalomtudományi, közgazdasági ismeretek birtokában, teljes felelősséggel. Bírálja meg a politikus az íróművészt, de csak teljes esztétikai felkészültséggel, a kritikai lelkiismeret teljes fegyverzetében. Az író, ha politikába szól bele, több legyen, mint író. A politikus, ha irodalomba szól bele, több legyen, mint *politikus*. Az író tegye félre ösztöneit, szélségeit, a politikus tegye félre előítéleteit és dogmáit. Ha lehet békesség, ha lehet *közös, vállvetett küzdelem*, egyedül ebben a formában lehet.”⁸

Meglehet a két költőnek az irodalom küldetéséről kialakított felfogása eltért egymástól, minthogy Babits tágasabban: egyetemes, Reményik szűkebben: mindenekelőtt nemzeti keretben látta a magyar irodalom helyét és tennivalóit, az írás erkölcsiségét, az író felelősségét mindketten nélkülözhetetlen követelménynek és értéknek tekintették. Ennek következményeként nem csak Reményik figyelt, már írói indulásakor, Babits munkásságára, a figyelem és az elismerés kölcsönös volt, több dokumentum tanúsítja ezt. Nem csak az, hogy 1941-ben Babits, aki a Baumgarten-alapítvány kurátoraként jótékonyan tudta befolyásolni az irodalmi életet, az erdélyi költőt is az alapítvány „évdíjában” részesítette (vele együtt ilyen díjat kapott még a kiváló irodalomtörténész: Kerecsényi Dezső, a jeles festő és művészeti író: Réti István és az ugyancsak neves erdélyi költő: Tompa László, ugyanakkor kisebb összegű „jutalomban” részesült a művészetkritikus Kállai Ernő, Kolozsvári Grandpierre Emil és Takáts Gyula). Az is Babits érdeklődéséről tanúskodott, hogy a kórházi ágyon vezetett *Beszélgetőfüzeteiben* nem egyszer tűnt fel, igen rokonszenvező kommentárok kíséretében az erdélyi költő neve. Reményik ebben az időben egy budapesti szanatóriumban betegeskedett, s Babits tervezte is meglátogatását, súlyos betegsége miatt erre természetesen nem kerülhetett sor.⁹ A kölcsönös, akár barátnak is nevezhető viszony a két költő életének végső korszakában bontakozott ki, ám mindvégig fennmaradt.

⁸ Kézszorítás i. m. 504–505. Eredetileg: Pásztortűz 1935. 23–24. sz. 543–545.

⁹ Babits Mihály beszélgetőfüzetei. II. kötet, Budapest, 1980. 108.

A Nyugat szerkesztője 1940-ben, Reményik Sándor ötvenedik születésnapja alkalmából, az általa gondozott folyóiratban adta közre *Az erdélyi költő* című tanulmányát¹⁰ (a születésnapról számosan, a többi között Jancsó Elemér, Balogh Edgár, Imre Sándor, Kovács László, Ligeti Ernő, Tavasz Sándor megemlékeztek). Babits mindenekelőtt a kolozsvári költő Erdély iránt tanúsított hűségére, ennek a hűségnek a morális értékére és a minden feltűnést kerülő vallomás megtartó erejére figyelmeztetett. „Az erős szó – mondotta – a halk költőből még erősebben szakad ki, s még szuggesztívebb hatású, mint mástól. Aki hallja, érzi a titkos mélységet, amelyből előtört. A hangos ember pátosza nem lep meg, és nem hat rám, a halk ajaké egyszerre lenyűgöz váratlanságával és őszinteségével. Különös, hogy Erdély lehangosabb hatású dalnoka ez a csöndes, tartózkodó, szemérmes jellemű költő lett; különös, de nem érthetetlen. És bizonyos, hogy jól történt ez így. Nagy dolgokkal verssel hatni a tömegre, zengő hangot adni egy közösség indulatainak; de egyúttal felelősség is ez. A hangosakban, a könnyű szavú, kész pátoszu poétákban ritkán van meg a leírt szó felelősségének érzése. S nemcsak a szóról kellene itt beszélni, hanem a magatartásról, minden mozdulatról, az egész emberi egyéniség sugalmazó erejéről. A költő Reményik évei nehéz évek voltak. Nehéz és küzdelmes kisebbségi évek, ezer veszéllyel és kelepével. Azt hiszem, ebben a helyzetben senki sem tudott volna tökéletesebben viselkedni, mint Reményik viselkedett. A költői tehetség nem volt elég itt, sőt nem is volt a legfontosabb. A versekhez ember kellett, s a költő értékei emberi értékek. Ember, erdélyi ember és magyar.”

A budapesti és a kolozsvári költő között kialakult baráti (és eszmetársi) viszonyoknak számos dokumentuma található a két költő ekkoriban kibontakozó levelezésében. Így mindössen 1940–1941-ben a Nyugat lapjain, Babits Mihály biztatása nyomán, a folyóiratot szerkesztő Illyés Gyula *Egységes magyarság* címmel ankétot szervezett, Reményik is véleményét nyilvánított, valójában egy Babitsnak írott levél formájában. Az ankéton, amely Erdély egy részének visszatérése alkalmából mutatott rá az olyannyira szükséges nemzeti egység követelményeire, Illyés Gyula bevezető írását követve Joó Tibor (a korszak kiváló történésze), Keresztury Dezső, Schöpflin Aladár, Tolnai Gábor, Vass László (akinek a felvidéki magyar közéletben volt igen fontos szerepe), illetve az erdélyi Asztalos István, Tabéry Géza, Wass Albert, Reményik Sándor, Kovács László, Molter Károly, (a Brassóban élő, tehát Romániában maradt) Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Tompa László és végül Babits Mihály nyilvánította ki véleményét. Az igen érdekes és tanulságos eszmecsere részletesebb bemutatására ezúttal nincs lehetőség¹¹, ezért csupán Reményik Sándornak a budapesti kórházból 1940. november 4-én Babitshoz intézett levelét, majd a budapesti költő vitázárójának néhány gondolatát idézem fel.

Reményik Sándornak, súlyos betegen, kórházban fekvé, csak arra volt ereje, hogy megerősítse korábbi ismerős véleményét, miszerint az erdélyi magyar irodalom mindig is külön szubjektumot alkotott a nemzeti kultúra keretei között. „Szívesen szóltam volna hozzá – írta nagyszerű költőtársának –, de erőtlenségem miatt a hang annyi szenvedés után és fáradt az agy és zavart a szív. Ilyen felelősségteljes hozzászólást csak teljes erőből lehet ki-csendíteni. Annál kevésbé tehetem, mert a transzilvánizmus kérdése óhatatlanul szőnyeg-

¹⁰ Nyugat 1940. 388–392.

¹¹ Az eszmecsere: Nyugat 1940. 485–492., 525–533., 1941. 18–29. Ezen belül olvasható Reményik Sándor levele.

re kerül, és én azt sem babonának, sem konjunktúrának, de egyszerűen egy puszta színnek vagy árnyalatnak sem tartom a magyar egység keretén belül, hanem mindezeknél sokkal többnek. »Titoknak, Északfoknak, idegenségnek« – de olyan idegenségnek, amelyből megtermékenyül az egyetemes magyar lélek.» A nagybeteg író ugyanakkor köszönetet mondott Babitsnak a róla írott igen szívélyes hangú tanulmányért. Itt olvashatók a következők. „A Nyugat augusztusi számában olvastam »Az erdélyi költőről« szóló tanulmányodat. Most köszönöm csak meg. De egész lelkemből. Akkor is mélyen megindított és magasra emelt, most még inkább, hogy tisztább szemmel olvasom. Én önmagamban mindég elválasztottam a költőt az embertől. Csodálkozva érzem, hogy Te, aki az életemből alig ismeresz valamit, milyen lényegesen látod az embert is bennem. Tehát a költészet mégis lényegadás. Én úgy éreztem mindég, hogy az ember semmi bennem, a költő pedig különös percek felvillanásaiból összeragyogó drága káprázat, ajándék-valami. Te azzal végzed, hogy az embert és a magyart egyformán látod bennem, az erdélyi magyart. Köszönöm, hogy látod, igen erős vigasztalás és biztatás ez nekem a jövőmre nézve is, ha ilyen számomra adatik még. Külön köszönöm azt, amit »a szerelmetlenség titkairól« oly finom megértéssel és gyöngéd tapintattal megírtál. Ezt így, velem kapcsolatban még senki el nem mondotta.»

Az ankétot, miként már említettem, Babits Mihály véleménye zárta le, ezúttal is a magyar nemzeti irodalom lényegi egységét hangsúlyozta, ugyanakkor elismerte az erdélyi irodalom sajátosságát is. Mint mondotta: „az erdélyi író, mikor erősebb székely vagy kalotaszegi színeket kent festéktáblájára, csak az egységes magyar irodalom színskáláját gazdagította. Vannak, akik Erdély különszínűségét, a sajátos erdélyi levegőt és transzilván hangulatot tagadják. Szó sincs róla, hogy ezek között lennének. Erdély valóban, különszínű ország. Csakhogy ez az erdélyi különszín hozzátartozik az egységes magyarság színképéhez. Ez már rég elválaszthatatlanul beleszövődött a magyar kultúra szöttekébe.” Ez a nézet valójában általános volt a korszak írói között, számos írástudó (köztük Kuncz Aladár, Bánffy Miklós és Makkai Sándor) is így gondolkodott és ilyen módon ítéli meg az „egyetemes” és az erdélyi magyar irodalom viszonyának kérdését a mai irodalmi közvélemény, nemcsak Magyarországon, hanem Erdélyben is.

Az iménti fejtegetéssel azt kívántuk dokumentálni, hogy Babits Mihály és Reményik Sándor között, egymástól eltérő személyes helyzetük vagy az irodalom feladatairól vallott, ugyancsak némiképp eltérő véleményük ellenére is több vonatkozásban az irodalom szellemi stratégiáját érintő nézethasonlóság jött létre. Bizonyára ez lehetett az alapja annak, hogy idővel a személyes kapcsolatok is (mint láttuk) létrejöttek és megerősödtek, mi több, valamiféle barátság is kialakult közöttük, annak ellenére, hogy találkozásukra (tudomás szerint) nem került sor. Ennek a személyes viszonynak voltak dokumentumai azok a versek is, amelyek minden üzenetváltásnál ékesszólóbban és bensőségebben mutatták a két költő egymás iránt érzett megbecsülését. A verses üzenetváltásra 1941 elején került sor, ekkor már mindketten az elmúlás szorongattatásai között éltek: Babits Mihály 1941. augusztus 4-én, Reményik Sándor október 24-én távozott az élők közül. A verses levélváltást az erdélyi költő kezdeményezte. 1941. február 11-én írott *Fény-torony* című költeményében halálos betegséggel küzdő barátját szólította meg:

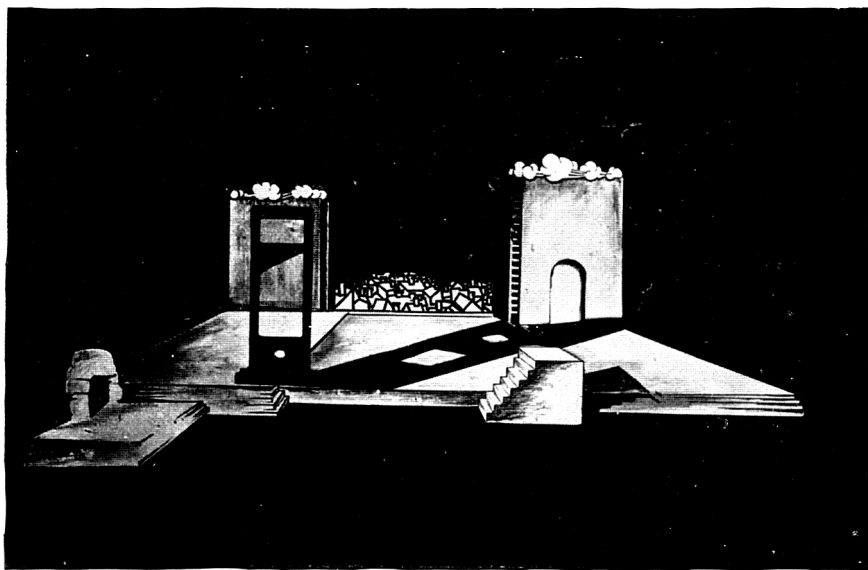
*Honnan van benned most is az erő?
S vajon mibe kapaszkodsz?*

*Hallom, hozzád méltó klasszikusokkal
Társalogsz keresztfádnak éjjelén
Zárt ajakkal és néma hanggal –
S hajnalra keresztfádról rózsza hull,
S keskeny csíkban elibéd hull a fény.
A Fény - -
Ó, Fény-torony –
Utolsó Fárosz az előttem járó
Nagy nemzedék fény-tornyai közül –
Úgy örülök, ha szíved még örül.
Maradj még velünk, utolsó Orom –
A másodízben állig fegyveres
Vad világban – Roppant Fegyvertelen –
Maradj velünk, sugárzó Fény-torony - -
Nagyon sötét lett künn a tengeren.*

A költemény az erdélyi költő hódolatát fejezte ki a humánus értékek védelmében a halálos ágyán is példát mutató pályatárs előtt, egyszersmind a már érzékelt háborús korszak tragédiáját is jelezte. Babits válasza, az *Egy verses levélre* című költemény, miután érzékelte a testi szenvedés próbáit és a halálközelség szorongató érzéseit, arról tett vallomást, hogy az erdélyi költő verses levele számára vigaszként, erőforrásként szolgált:

*A versed édes és kegyetlen.
Úgy hangzik mint a trombita
a nyomorék vitéz fülében,
vagy a halott álmai közt,
aki már feltámadni nem tud,
de a hangot, mely költené,
beszövi az álmok közé,
beszövi kínjai közé
s a költögető hang, a hang
kínok és álmok közt örökre
zeng tovább édesen s kegyetlen.*

Valójában egy több évtizedes írói kapcsolatot zárt le, egyszersmind értelmezett a verses üzenetváltás: mindkét költeménynek személyes indíttatása és karaktere volt, két, egymást becsülő költői személyiségnek a halál közelében kibontakozó barátságát fejezték ki, ugyanakkor mindkettőjük végső üzenetét is szavakba öntötték. Arról az emberi helytállásról tettek vallomást, amely egy pusztító nemzeti tragédia közvetlen közelében az írói szolidaritás szellemétől kapta erkölcsiségét és erejét.

LENT: A FRANCIA FORRADALOM SZÍNPADKÉPE, FENT: ANNAK VETÍTETT DÍSZLETRÉSZELETE